

بررسی وضعیت کاربرد دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی در نشریات برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

فاطمه احمدی نسب (دکترای زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه شهید چمران اهواز)
مرضیه سیامک (دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد همدان)

چکیده: در پژوهش پیش رو هفت نشریه برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام در حوزه‌های موضوعی هفتگانه علوم انسانی، علوم پایه، علوم پزشکی، علوم دامپزشکی، علوم کشاورزی، فنی و مهندسی، و هنر و معماری براساس دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی (چاپ نهم) بررسی شده است. پژوهشگران با مطالعه این دستور، پانزده معیار در حوزه خط را تعیین کردند و با توجه به نقش و اهمیت علامت نقل قول در متون علمی به منظور نشان دادن نقل قول مستقیم و همچنین برجسته‌نمایی واژه‌ها و مفاهیم، استفاده از علامت نقل قول فارسی « » را به‌عنوان معیار شانزدهم برگزیدند و سپس با تهیه یک سیاهه واری به بررسی هر یک از نشریات مورد نظر پرداختند و میزان رعایت دستورالعمل‌های خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی را در این نشریات بررسی کردند. یافته‌ها حاکی از آن است که نشریات مورد بررسی بیشترین پایبندی را به ترتیب به معیار پیوسته‌نویسی، رعایت فاصله یک‌حرفی، جدانویسی و نگارش صحیح واژه‌ها داشته‌اند و در مجموع، در زمینه حرکت‌گذاری اسامی خارجی و واژه‌های مهجور، کسره اضافه و حرکت‌گذاری واژه‌ها با مصوت‌های کوتاه، ضعیف‌ترین عملکرد را داشته‌اند. علاوه بر این، دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی و مجله انجمن مهندسی برق و الکترونیک ایران به ترتیب بیشترین و کمترین پایبندی را به دستور خط فارسی نشان داده‌اند.

کلیدواژه‌ها: دستور خط فارسی، فرهنگستان زبان و ادب فارسی، نشریات علمی - پژوهشی فارسی‌زبان، معیارهای شانزده‌گانه خط فارسی.

۱. مقدمه

امروزه مهم‌ترین کانال انتقال آخرین دستاوردهای علمی، نشریات علمی است که پژوهشگران حوزه‌های موضوعی مختلف با انتشار دستاوردهای علمی خود در این نشریات، یافته‌هایشان را با هم‌تایان خود در سراسر کشور و جهان به اشتراک می‌گذارند. پژوهشگران نیز غالباً با مراجعه به پایگاه‌های اطلاعاتی و جست‌وجوی واژه، به بازیابی و دستیابی به مدارک مرتبط اقدام می‌کنند. مسائل زبانی از جمله نوع خط، مسئله مهمی است که بر جست‌وجو و بازیابی اطلاعات تأثیر می‌گذارد. این امر به علت ویژگی‌های منحصر به فرد خط فارسی، مشکلات زبان فارسی را در فضای مجازی و پایگاه‌های اطلاعاتی پیچیده‌تر کرده است. یکی از راه‌های بهبود جست‌وجو به زبان فارسی استفاده از یک شیوه یکسان نگارش در متون علمی و رسمی است. در این راستا، فرهنگستان زبان و ادب فارسی جزوهای را تحت عنوان دستور خط فارسی منتشر کرده است که تبعیت از آن می‌تواند به یکسان‌سازی متون فارسی منجر شود. بنابراین، رعایت مصوبات این دستور توسط نشریات علمی نه تنها مشکلات زبان فارسی را در حوزه جست‌وجو و بازیابی اطلاعات تا حدی مرتفع می‌سازد، باعث تقویت و رواج زبان فارسی نیز شده و راه تبدیل این زبان به زبان علم را هموار می‌کند.

علاوه بر این باید توجه داشت که اجرای مصوبات فرهنگستان با تأیید ریاست محترم جمهوری اجباری است و نهادهای دولتی موظف به اطاعت از آن هستند. از آنجا که بیشتر نشریات علمی را نیز دستگاه‌های دولتی و دانشگاه‌ها منتشر می‌کنند، از این قاعده مستثنی نیستند و طبق قانون ملزم به پیروی از این مصوبات‌اند. در پژوهش حاضر، وضعیت هفت نشریه برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (برحسب ضریب تأثیر مصوب سال ۱۳۹۰، هشتمین جلسه شورای راهبری) از هفت حوزه موضوعی عام تعریف شده در پایگاه، از لحاظ پایبندی به دستور خط فارسی بررسی شد. یافته‌های این پژوهش، در وهله اول، وضعیت نشریات مورد بررسی را در رابطه با خط فارسی نشان می‌دهد و با مشخص نمودن نقاط قوت و ضعف نشریه در این حوزه، می‌توان راهکارهایی را در جهت بهبود و تقویت زبان و خط

فارسی در آن نشریه ارائه کرد. دوم آنکه نتایج این بررسی می‌تواند در خدمت فرهنگستان زبان و ادب فارسی باشد و فرهنگستان با استناد به این پژوهش و پژوهش‌های مشابه می‌تواند میزان موفقیت خود را در راستای تقویت زبان و خط فارسی تعیین کند و با ارائه راهکارهایی به تشویق و ترغیب نشریات به استفاده از مصوّبات خود بپردازد. کارکرد دیگر پژوهش این است که از آنجا که محتوای نشریات را فرهیختگان جامعه تولید می‌کنند، نتایج این پژوهش نشان‌دهنده سلیقه و تمایل فرهیختگان فارسی‌زبان نسبت به خط فارسی است و فرهنگستان با توجه به این تمایلات می‌تواند در زمینه خط و زبان فارسی سیاست‌گذاری کند.

۲. پیشینه مطالعات

در مورد دستور خط فرهنگستان به‌طور اخص مطالعه و پژوهش نشده اما پژوهشگران به فراخور دغدغه‌ها و زمینه‌های تخصصی خود نسبت به خط فارسی، پژوهش‌هایی کرده‌اند که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود. معصومی همدانی (۱۳۸۱) در مقاله‌ای با عنوان «خط فارسی و رایانه»، یکسان‌سازی رسم‌الخط فارسی را برای استفاده از خطیاب، امکان جست‌وجوی واژه در متن و تهیه نمایه ضروری می‌داند. وی ایجاد یک دستورالعمل واحد را برای خط فارسی پیشنهاد می‌دهد. اسلامی (۱۳۸۱) اعمال اصلاحاتی را در خط فارسی ضروری می‌داند از قبیل وضع یک نشانه اصلی برای نمایش کسره اضافه، استفاده از نشانه‌های متفاوت برای نمایش «ی» نکره، «ی» اسم‌ساز و «ی» صفت‌ساز، سرهم‌نویسی کلمات غیربسیط، قرار دادن علامت‌های جداگانه برای واژه‌بست‌های ربطی فعل «بودن»، ضمائر ملکی و بالاخره اسامی خاص. اسلامی (۱۳۸۶) نقطه‌دار بودن برخی نویسه‌های فارسی را یکی از ایرادات خط فارسی می‌داند، چرا که علاوه بر دشوار نمودن املاي کلمات، این ایراد اساسی را دارد که استفاده از برنامه نشانه‌خوان نوری^۲ را برای متون فارسی دشوار می‌کند. محقق‌زاده و زارعیان (۱۳۸۳) با الگوگیری از زبان‌های لاتین، چپ‌نویسی، کاهش

1. clitic

2. Optical character reader= OCR

حروف از طریق جدانویسی، استفاده از دو شکل کوچک و بزرگ حروف را در مورد زبان فارسی پیشنهاد می‌کنند. علاوه بر این، نگارش حروفی که خوانده می‌شوند ولی نوشته نمی‌شوند، ایجاد علامتی برای کسره اضافه و عدم تمایز بین «آ» و «ا» را نیز در جهت سازگار ساختن خط و زبان فارسی با محیط‌های رایانه‌ای ضروری می‌دانند. گل تاجی و بزرگ (۱۳۸۹) با استفاده از یک سیاهه متشکل از هفده کلیدواژه، مشکلات ریخت‌شناسی خط فارسی را در سه پایگاه اطلاعاتی مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران، و جهاد دانشگاهی با یکدیگر مقایسه کرده و نتیجه می‌گیرند که هیچ کدام از پایگاه‌های مذکور به‌طور جامع به این مسائل توجه نکرده‌اند. آشوری (۱۳۷۵) برای اصلاح خط فارسی پیشنهاد می‌دهد که صورت‌های صرفی زمان حال فعل «بودن» (ام، ای، است، ایم، اید، اند) و ضمائر متصل (ام، ات، اش، مان، تان، شان) جدا از کلمه‌های قبل از خود نوشته شوند. صفارمقدم (۱۳۸۶) فاصله‌گذاری را در ترکیبات فارسی ضروری دانسته و مفصلاً به مبحث فاصله‌گذاری درون کلمه‌ای و برون کلمه‌ای در انواع کلمات فارسی پرداخته است. فلاحتی قدیمی فومنی (Falahati 2009) در رساله دکتری خود که به ارائه مدلی برای نمایه‌سازی خودکار عبارتی مقالات علمی فارسی براساس مدلی زبان‌شناختی - آماری پرداخته است، بخشی را نیز بنا به ضرورت به مسائل و مشکلات زبان و خط فارسی اختصاص داده است. وی به صورت‌های متنوع واژگانی یک واژه، صورت‌های متنوع نویسه‌ها، هم‌معنایی، وجود وام‌واژه‌ها، نشانه‌های ثانوی، فاصله‌گذاری، کمبود نشانه‌های تصریفی و ترتیب به نسبت آزاد واژه‌ها در زبان فارسی پرداخته است و آنها را از جمله مشکلاتی برشمرده است که در نمایه‌سازی خودکار زبان فارسی باید مورد توجه قرار گیرد.

در کل، برخی از این پژوهش‌ها به ضرورت اصلاح خط فارسی با توجه به محیط‌های رایانه‌ای و برخی به آموزش زبان فارسی توجه داشته‌اند که تعدادی از پیشنهادها مطرح شده در این راستا افراطی بوده و در صورت اجرا چهره خط فارسی را کاملاً تغییر می‌دهند مانند چپ‌نویسی، استفاده از حروف بزرگ و کوچک و یا نگارش صداهایی که خوانده می‌شوند.

باید دانست که خط ماهیتی محافظه‌کارانه دارد و تغییر را به راحتی نمی‌پذیرد. علاوه بر این، تغییر آن به بسیج امکانات مادی و معنوی عظیمی نیاز دارد. به نظر می‌رسد در راستای حفظ گنجینه زبان فارسی، باید خط فارسی را به همین صورت حفظ کرد و تنها با برخی اصلاحات و پیروی از دستورالعملی واحد در جهت یکسان‌سازی خط فارسی و نیز پژوهش‌های مختلف در حوزه پردازش زبان طبیعی، آن را با محیط رایانه‌ای سازگار نمود. در حال حاضر تنها دستورالعمل موجود در زمینه خط فارسی که پیروی نهادهای دولتی از آن الزامی است، دستور خط فارسی فرهنگستان زبان و ادب فارسی است اما تا آنجا که نگارندگان نوشتار پیش رو اطلاع دارند تاکنون در مورد میزان و وضعیت پیروی آثار علمی فارسی از دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان پژوهشی انجام نشده است. پژوهش حاضر در راستای این مهم و به منظور محک‌زدن نشریات برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام از لحاظ پیروی از این دستور انجام شده است.

۳. روش پژوهش

ابتدا با مطالعه دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی، شانزده معیار تعیین شد و براساس آن سیاهه واریسی خط فارسی فراهم آمد. سپس از حوزه‌های هفت‌گانه موضوعی نشریات مصوب وزارت علوم، یک نشریه برتر از هر حوزه براساس ضریب تأثیر سال ۱۳۹۰ نشریات - مصوب هشتمین جلسه شورای راهبری پایگاه استنادی علوم جهان اسلام - انتخاب گردید و از هر نشریه پنجاه مقاله براساس سیاهه واریسی به روش تحلیل محتوا، بررسی شد. نشریات مورد بررسی و مشخصات آنها در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.^۱

۱. عنوان نشریات در اینجا دقیقاً عنوان درج‌شده بر روی جلد نشریه است و کلمه‌هایی مانند دو فصلنامه و مجله افزوده نگارندگان مقاله نیست.

جدول ۱. نشریات برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام در حوزه‌های هفتگانه موضوعی

حوزه موضوعی نشریه	تعداد نشریه	نام نشریه	ضریب تأثیر نشریه
۱ علوم انسانی	۱۱۰	فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات	۰/۵۶۵
۲ علوم پایه	۱۴	محیط‌شناسی	۰/۰۷۸
۳ علوم پزشکی	۷۸	مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران	۰/۰۶۴
۴ علوم دامپزشکی	۲	مجله تحقیقات دامپزشکی	۰
۵ علوم کشاورزی	۳۰	دوفصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران	۰/۲۳۱
۶ فنی و مهندسی	۳۵	مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران	۰/۱۴۳
۷ هنر و معماری	۴	دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات هنر اسلامی	۰/۰۷۴

رعایت کردن هر کدام از معیارها در مقالات مورد بررسی، با عدد ۱ و رعایت نکردن آن با عدد ۰ مشخص شد. در صورتی که معیار مورد نظر تا حدی رعایت شده بود امتیاز ۰/۵ به آن تعلق گرفت. البته در مورد سه معیار رعایت رسم الخط قرآنی (معیار ۱)، نشانه نوشتاری «ة» در کلمات قرضی عربی (معیار ۵) و علامت نقل قول فارسی (معیار ۱۶)، امتیاز به صورت سلبی محاسبه شده است. علت این انتخاب آن است که رعایت رسم الخط قرآنی تنها در مورد دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی موضوعیت پیدا کرده است و کلمات قرضی عربی دارای حرف «ة» نیز به ندرت کاربرد دارند. از طرف دیگر، در تعدادی از مقالات نشریات مورد بررسی هم نیازی به استفاده از علامت نقل قول نبوده است، لذا امتیاز این سه معیار که در مورد همه مقالات نشریات مورد بررسی موضوعیت نداشت صفر در نظر گرفته شد و تنها با مشاهده موارد تخلف، امتیاز ۱- به آنها تعلق گرفته است. در نتیجه مقاله‌ای که همه معیارهای شانزده‌گانه دستور خط فارسی را رعایت کرده باشد امتیاز کامل ۱۳ و مقاله‌ای که هیچ کدام از معیارها را رعایت نکرده باشد کمترین امتیاز یعنی ۳- را دریافت کرده است. سپس با جمع امتیازات کل مقالات هر نشریه، وضعیت آن نشریه از لحاظ پیروی از دستور خط مصوب فرهنگستان مشخص شده است.

۴. دستور خط فارسی فرهنگستان زبان و ادب فارسی

فرهنگستان در راستای انجام مأموریت‌ها و وظایف اساسنامه‌ای خود برای نخستین بار در سال ۱۳۷۲ کارگروهی را برای تدوین خط فارسی تشکیل داد. این کارگروه با تشکیل جلسات متعدد و استفاده از نظرات متخصصان سرانجام در سال ۱۳۸۰ و در جلسه دویست و یازدهم خود، دستور خط فارسی را تصویب کرد. در حال حاضر، چاپ یازدهم دستور خط فارسی (۱۳۹۲) در قطع رقعی در دسترس همه است و چاپ نهم (۱۳۸۹) نیز در وبگاه فرهنگستان قابل دسترسی است. در پژوهش حاضر، به منظور بررسی هفت نشریه برتر پایگاه استنادی علوم جهان اسلام، ابتدا با مطالعه دقیق دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان، دستورالعمل‌های خط فارسی را در پانزده معیار مختلف خلاصه می‌کنیم و معیار دیگری تحت عنوان نشانه نقل قول فارسی به آن می‌افزاییم. در ذیل، توضیحاتی پیرامون آنها ارائه می‌شود، با ذکر شماره صفحه آن معیار در دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان (چاپ نهم):

۱. رعایت رسم الخط قرآنی

براساس این معیار، آیات قرآن کریم باید مطابق با رسم الخط قرآنی نگاشته شوند و تا حد ممکن در مورد احادیث و روایات نیز رسم الخط عربی رعایت شود (ص ۹).

۲. فاصله یک حرفی

در نوشتار فارسی بین کلمات و عبارات درون جمله باید فاصله یک حرفی گذاشته شود تا خواندن متن را آسان نماید (ص ۱۰).

۳. نیم فاصله

از نیم فاصله برای فاصله گذاری بین اجزای درون واژه‌ها استفاده می‌شود (ص ۱۰). البته زمانی از نیم فاصله استفاده می‌شود که پیوسته نویسی اجباری نباشد. برای مثال، در واژه «همکار» پیوسته نویسی اجباری است و نمی‌توان واژه را به صورت «هم کار» یا «هم کار» نوشت. اما در مورد واژه «پایمال» هر دو صورت «پایمال» و «پای مال» درست است که در مورد دوم، استفاده از نیم فاصله الزامی است. این الزام بدین خاطر است که نشان داده شود واژه «پای مال» یک واژه مرکب است و دو واژه به شمار نمی‌آید. البته باید اذعان داشت که

رعایت نیم‌فاصله تا حدی دشوار است. یکی از دلایل این دشواری به خاطر ماهیت خط فارسی است، چرا که نمونه‌های مورد بررسی نشان می‌دهد که افراد بر سر کاربرد نیم‌فاصله و فاصله یک‌حرفی بین اجزای واژه و واژه‌های گروه‌های نحوی به تصمیم واحدی نرسیده‌اند. برای مثال برخی بین اجزای واژه مشتق، فاصله یک‌حرفی و برخی حتی بین واژه‌های گروه‌های نحوی نیم‌فاصله می‌گذارند. برای نمونه در دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی در واژه‌های «سایه‌پردازی» و «نیم‌چکمه‌ها» از نیم‌فاصله استفاده نشده است و این واژه‌ها با فاصله یک‌حرفی و به صورت «سایه‌پردازی» و «نیم‌چکمه‌ها» به کار رفته‌اند. این در حالی است که این واژه‌ها هر کدام یک واژه بوده و در بین اجزای دستوری یک واژه باید از نیم‌فاصله استفاده کرد. دشواری دیگر مربوط به صفحه‌کلید است چراکه برای ایجاد نیم‌فاصله باید برای مثال از سه کلید `ctrl+shift+2` استفاده کرد و این موضوع استفاده از نیم‌فاصله را دشوار کرده و در نتیجه بی‌توجهی افراد به آن را در پی داشته است.

۴. حرکت‌گذاری اعلام و کلمات قرضی فرنگی و لغات مهجور

طبق این معیار، به‌منظور درست‌خوانی و نشان دادن تلفظ صحیح واژه‌های مهجور و اسامی خارجی، استفاده از نشانه‌های مصوت کوتاه الزامی است (ص ۱۳). در اکثر مقاله‌های نشریات مورد بررسی به حرکت‌گذاری اسامی خارجی یا لغات مهجور توجهی نشده است اما با این حال مواردی از حرکت‌گذاری مشاهده شده است. برای مثال، در فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات، کلمات یا اسامی خارجی «تکنوپل»، «کمه‌اوی‌اماد. ام»، «ای سرو کوال»، «الپور» و «زتهامل» واژه‌های بیگانه‌ای هستند که با حرکت‌گذاری، تلفظ آنها را آسان کرده‌اند.

۵. نشانه نوشتاری «ة» در کلمه‌های قرضی عربی

تعداد محدودی از واژه‌های قرضی عربی و برخی اسامی با نشانه «ة» وارد فارسی شده‌اند که باید آنها را به همین صورت نوشت مانند دائرةالمعارف، بقیةالله، مشکوةالدینی (ص ۱۶). البته در قلم‌های فارسی این امکان را در نظر نگرفته‌اند و برای آن باید چاره‌ای اندیشید.

۶. پیوسته‌نویسی

براساس این معیار، در برخی واژه‌ها پیوسته‌نویسی دو جزء واژه اجباری است و باید

رعایت شود. برای مثال، پسوند «چه» همیشه به واژه پیش از خود می‌چسبد مانند آنچه، چنانچه، کمانچه (ص ۲۱-۲۷).

۷. جدانویسی

طبق این معیار در مورد برخی از واژه‌ها جدانویسی اجزای واژه اجباری است مانند جدانویسی واژه «همین» از واژه بعد، مانند همین‌جا و همان‌طور (ص ۲۱-۲۷). برای نمونه در مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران می‌توان به واژه‌ها و عبارات‌های امکان‌سنجی، مدلسازی، صرف‌نظر، مواردیکه، فرمولبندی، موجبر، می‌تواند، اینست، همزمان، حالت‌هاییکه، تخمین‌گر، بدلائیل، صورتیکه، حاصلضرب، نیم‌رسانایی و ده‌ها مورد دیگر اشاره کرد که به‌صورت افراطی آنها را پیوسته نوشته‌اند. صورت درست واژه‌ها و عبارات بالا امکان‌سنجی، مدل‌سازی، صرف‌نظر، مواردی که، فرمول‌بندی، موجبر، می‌تواند، این است، هم‌زمان، حالت‌هایی که، تخمین‌گر، به دلایل، صورتی که، حاصل‌ضرب و نیم‌رسانایی است.

۸. کسره اضافه

در خط فارسی از نشانه کسره اضافه برای بیان رابطه مضاف و مضاف‌الیه استفاده می‌شود. البته گذاردن این نشانه الزامی نیست مگر آنکه استفاده نکردن از آن باعث ایجاد ابهام شود. در بسیاری موارد، توالی چند واژه، ساخت‌های اضافی متعددی ایجاد می‌کند که استفاده از نشانه کسره، خواندن و فهم متن را آسان‌تر می‌سازد (ص ۲۸). از این رو استفاده از کسره اضافه یکی از معیارهای مورد بررسی پژوهش است. برای مثال در مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران در عبارت‌های «نشان‌دهنده ابقای وزن کاسته‌شده»، «در تهران ۱۳۵۲»، «صرع دارای ملاک‌های ورود به پژوهش»، «یک پژوهش زمینه‌یابی با بررسی...»، «پراکندگی نیروی انسانی سامانه» و «اثر پیش‌بینی‌کنندگی متغیرهای پیش‌بین راهبرد مقابله‌ای»، برخی مضاف‌ها به‌درستی با نشانه کسره اضافه حرکت‌گذاری شده‌اند تا خواندن آن برای خواننده متن تسهیل شود.

۹. ه (ه ناملفوظ + ی کوتاه‌شده)

در زبان فارسی، وقتی کلمه‌ای مختوم به «ه» ناملفوظ به کلمه بعدی اضافه (مضاف)

می‌شود، برای آسان‌سازی تلفظ آن از «ی» میانجی بهره می‌گیریم که در نگارش به صورت «ی» کوتاه‌شده و بالای «ه» نمایش داده می‌شود مانند نامهٔ من، خانهٔ او. اما در برخی متون برای نشان دادن این علامت از حرف «ی» بر روی زنجیرهٔ خط استفاده می‌شود مانند «خانه‌ی من» (ص ۲۸). در این موارد طبق دستور خط فارسی به جای «هی» باید از صورت کوتاه‌شدهٔ «ه» استفاده شود. نشریهٔ محیط‌شناسی یکی از نشریاتی است که از «ی» کوتاه‌شده برای نمایش حالت اضافی در واژه‌های مختوم به «ه» ناملفوظ استفاده کرده است، برای مثال در عبارت‌های «جدول شمارهٔ ۲»، «نقطهٔ عطف تابع»، «نیمهٔ غربی ایران»، «دورهٔ زمانی ۳۰ ساله»، «در حاشیهٔ خیابان»، «بازگشت سرمایهٔ اولیه»، «شیوهٔ جمع‌آوری زباله‌ها» و «توسعهٔ پایدار».

۱۰. استفاده از نشانهٔ همزه

زبان فارسی وام‌واژه‌های زیادی را از زبان عربی گرفته است که تعداد زیادی از آنها دارای حرف همزه‌اند. در مورد نگارش همزه مباحث و مسائل زیادی وجود دارد که در اینجا در قالب دو معیار قابل بررسی است. اولین مسئله استفاده از نشانهٔ همزه است. در بسیاری موارد، افراد به منظور سهولت نگارش و حروف‌نگاری، از گذاردن علامت همزه خودداری می‌کنند. برای مثال، مبدأ و تأثیر را مبدا و تأثیر می‌نویسند که در این مورد، به استفاده از نشانهٔ همزه به‌عنوان یک معیار برای بررسی نشریات توجه شده است. نکتهٔ دوم به نگارش صحیح همزه مرتبط می‌شود. برای مثال، علی‌رغم اینکه فرهنگستان صورت‌های هیئت و جرئت را به‌عنوان صورت‌های درست مصوب کرده است، صورت‌های هیأت و جرأت متداول در بین عموم است. بنابراین، نگارش صحیح واژه‌های دارای همزه به‌عنوان معیار دیگری برای بررسی نشریات در قالب معیار ۱۱ انتخاب شد که در واقع با معیار ۱۰ متفاوت است (ص ۲۹-۳۴). واژه‌های تأمین، سؤال، غشاء، مؤثر، تأیید، منشأ، و تأثیر از جمله واژه‌هایی‌اند که به دفعات در مقالات نشریهٔ محیط‌شناسی بدون علامت همزه به کار رفته‌اند.

۱۱. نگارش صحیح واژه‌های دارای همزه

براساس این معیار، تبعیت نشریات از دستور خط فرهنگستان در به‌کارگیری واژه‌های

دارای همزه با املائی مصوب فرهنگستان بررسی شد. از واژه‌های سؤال، مسئله، هیئت و منشأ می‌توان به‌عنوان مثال‌هایی ذکر کرد که در اکثر نشریات مورد بررسی با املائی مصوب فرهنگستان به کار نرفته‌اند و اغلب به‌صورت سؤال، مسأله، هیأت و منشاء ظاهر شده‌اند.

۱۲. تنوین

علامت تنوین از خط عربی وارد فارسی شده است، اما شأن و جایگاه نشانه‌ای از نشانه‌های خط فارسی را یافته است. بنابراین استفاده از آن در مواردی که در واژه تلفظ می‌شود الزامی است (ص ۳۷). در این مورد نیز بسیاری از افراد برای سهولت در نگارش یا حروف‌نگاری از علامت تنوین استفاده نمی‌کنند. این درحالی است که پابندی به استفاده از آن به ویژه در متون رسمی و آموزشی باعث افزایش یکسان‌سازی متون فارسی می‌شود. در بیشتر نشریات مورد بررسی، بسیاری از واژه‌های تنوین‌دار مانند مستقیماً، کاملاً، عمدتاً، اولاً، الزاماً، عموماً و معمولاً بدون علامت تنوین به کار رفته‌اند، در حالی که استفاده از علامت تنوین در این موارد الزامی است.

۱۳. علامت تشدید

طبق دستور خط فارسی استفاده از علامت تشدید اجباری نیست مگر در مواردی که استفاده نکردن از آن باعث ابهام و دشوارخوانی متن شود مانند هم‌نگاشت‌های «معین» و «معین» که استفاده از علامت «ة» از واژه ابهام‌زدایی کرده است (ص ۳۸). در دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران از علامت تشدید در واژه‌های البتّه، امّا، عَناب، دَقّت، جمعیتی، کمّیت و حَمّام استفاده شده است. با وجود این، جالب آنجاست که در مورد واژه‌های کَمّی، حَلّال، قَرّار، مَبین و معین از علامت تشدید استفاده نشده است درحالی‌که استفاده از علامت تشدید در این واژه‌ها ضروری است تا از هم‌نگاشت‌هایشان متمایز شوند.

۱۴. حرکت‌گذاری واژه‌ها با نشانه‌های مصوت کوتاه

در خط فارسی نیازی به حرکت‌گذاری واژه با مصوت‌های کوتاه نیست اما در مواردی مانند هم‌نگاشت‌ها و یا واژه‌هایی که عدم حرکت‌گذاری باعث ابهام و دشوارخوانی متن

می‌شود بهره‌گیری از این نشانه‌ها ضروری است (ص ۳۸). برای مثال واژه‌های نَسَخ (نوعی خط خوشنویسی)، نُسَخ (جمع نسخه)، قَسَطِ قَلَم، مَجْمَر، پَر، سَرْدَر، اُکَر، شَرّ، پَرگَونَه، مَثَل، مَهر، بَعد، خَز، عَلم، چَرا، پُر و دُرّ واژه‌هایی‌اند که در دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی به منظور ابهام‌زدایی و یا درست‌خوانی حرکت‌گذاری شده‌اند.

۱۵. نگارش صحیح واژه‌ها

طبق این معیار باید املاهای صحیح و رایج واژه را به کار گرفت. برای مثال، صورت‌های واژگانی چارچوب و سیاست‌گذاری، صورت‌های نادرست و متداول چهارچوب و سیاست‌گذاری‌اند که باید از به کار بردن آنها اجتناب کرد. مواردی از این دست در ذیل «معیار نگارش صحیح واژه‌ها» بررسی می‌شوند (ص ۴۴-۵۳).

۱۶. نشانه نقل قول فارسی

البته این معیار در دستور خط فارسی فرهنگستان مطرح نشده، چراکه این دستور خط به نقطه‌گذاری نمی‌پردازد. اما از آنجا که این مورد یکی از پررخداترین موارد نقطه‌گذاری مخصوصاً در متون علمی است، به معیارهای مورد بررسی اضافه شده است. علامت نقل قول در متون لاتین علامت " " است اما برای متون فارسی باید علامت « » را به کار برد. باید توجه داشت که از علامت نقل قول هم برای نقل قول مستقیم و هم برای برجسته‌نمایی واژه‌ها و عبارات استفاده می‌شود (یا حقی و ناصح ۱۳۹۲). بنابراین استفاده از علامت نقل قول فارسی به عنوان معیار شانزدهم بررسی شد.

۵. یافته‌های پژوهش

با بررسی پنجاه مقاله از هر یک از هفت نشریه برتر حوزه‌های هفت‌گانه موضوعی، نتایج بررسی در خصوص وضعیت و میزان پیروی این نشریات از معیارهای شانزده‌گانه خط فارسی در قالب جدول ۲ ارائه شده است. ستون آخر جدول، درصد رعایت هر معیار در کل نشریات مورد بررسی است و ردیف آخر جدول، امتیاز کل نشریه را در پیروی از معیارهای شانزده‌گانه به صورت درصد نشان می‌دهد.

جدول ۲. امتیاز محاسبه شده نشریات هفتگانه مورد بررسی براساس معیارهای شانزده گانه خط فارسی

ردیف	معیارهای دستور خط فارسی	علمی - پژوهشی مطالعات هنر اسلامی دوفصلنامه	مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران	نشریه محیط‌شناسی	اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران دوفصلنامه علمی - پژوهشی تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران	فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات	مجله تحقیقات دامپزشکی	انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران مجله	نشریات در هر معیار جمع کل امتیاز	نشریات در هر معیار جمع کل امتیاز (درصد)
۱	رعایت رسم الخط قرآنی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۹۷
۲	فاصله یک حرفی	۵۰	۵۰	۴۹/۵	۵۰	۵۰	۴۹/۵	۴۹/۵	۳۴۸/۵	۹۹/۵۷
۳	نیم فاصله	۴۰/۵	۵۰	۳۹	۵۰	۴۹/۵	۴۰/۵	۳۶	۳۰۵/۵	۸۷/۲۸
۴	حرکت گذاری اسامی خارجی و لغات مهجور	۸	۳	۲	۱	۴	۰	۱	۱۹	۵/۴۲
۵	نشانه نوشتاری در کلمات قرصی عربی	-۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	-۶	۹۴
۶	پیوسته نویسی	۴۹/۵	۴۹/۵	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۳۴۹	۹۹/۷۱
۷	جدانویسی	۴۹/۵	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۴۲	۳۴۱/۵	۹۷/۵۷
۸	کسره اضافه	۱۲	۱۹	۳	۱	۵	۰	۰	۴۰	۱۱/۴۲
۹	ة	۲۳	۹	۴۹/۵	۳	۰	۶	۷/۵	۹۸	۲۸
۱۰	استفاده از نشانه همزه	۴۶/۵	۵۰	۴۸/۵	۴۹/۵	۵۰	۲۸	۳۱/۵	۳۰۴	۸۶/۸۵
۱۱	نگارش صحیح همزه	۴۵/۵	۳۴	۴۸	۴۹/۵	۴۹	۳۰/۵	۲۸/۵	۲۸۵	۸۱/۴۲
۱۲	تتوین	۴۷/۵	۵۰	۴۸	۴۱	۴۷	۴۲/۵	۳۴	۳۱۰	۸۸/۵۷
۱۳	تشدید	۳۳	۳۱/۵	۳۰	۲۷	۳۵	۲۱	۹	۱۸۶/۵	۵۳/۲۸
۱۴	حرکت گذاری واژه‌ها با مصوت‌های کوتاه	۳۴	۱۲	۱	۴	۱۳	۲	۴	۷۰	۲۰
۱۵	نگارش صحیح واژه‌ها	۵۰	۴۸	۴۸/۵	۵۰	۴۷	۴۹	۴۹	۳۴۱/۵	۹۷/۵۷
۱۶	علامت نقل قول فارسی	-۵/۵	۰	-۱۲	۰	-۳۳	۰	-۱۲	-۶۲/۵	۳۷/۵
۱۷	جمع کل امتیاز نشریه	۴۷۴/۵	۴۵۶	۴۵۵	۴۲۶	۴۱۶/۵	۳۶۹	۳۳۰	۲۹۲۷	
۱۸	جمع کل امتیاز نشریه (درصد)	۷۳	۷۰/۱۵	۷۰	۶۵/۵۳	۶۴/۰۷	۵۶/۷۶	۵۰/۷۶	۶۴/۳۲	

۶. جمع‌بندی

با مراجعه به جدول ۲ می‌توان ملاحظه کرد که نشریات مورد بررسی پژوهش پیش رو در مجموع در حدود ۶۴/۳۲ درصد به دستور خط فارسی پایبند بوده‌اند. با بررسی سیصد و پنجاه مقاله از نشریات حوزه‌های هفتگانه مشاهده شد که مقالات به ترتیب، بیشترین تبعیت از دستور خط فارسی را در معیارهای پیوسته‌نویسی (۹۹/۷۱ درصد)، فاصله یک‌حرفی (۹۹/۵۷ درصد)، جدانویسی (۹۷/۵۷ درصد)، نگارش صحیح واژه‌ها (۹۷/۵۷ درصد)، رعایت رسم‌الخط قرآنی (۹۷ درصد)، نشانه نوشتاری «ة» در کلمات قرضی عربی (۹۴ درصد)، تنوین (۸۸/۵۷ درصد)، نیم‌فاصله (۸۷/۲۸ درصد)، استفاده از نشانه همزه (۸۶/۸۵ درصد)، نگارش صحیح همزه (۸۱/۴۲ درصد)، تشدید (۵۳/۲۸ درصد)، علامت نقل قول فارسی (۳۷/۵ درصد)، کاربرد به‌جای هی (۲۸ درصد)، حرکت‌گذاری واژه‌ها با مصوت‌های کوتاه (۲۰ درصد)، کسره اضافه (۱۱/۴۲ درصد) و حرکت‌گذاری اسامی خارجی (۵/۴۲ درصد) داشته‌اند. همان‌طور که ملاحظه می‌شود، نشریات در پیروی از دستور خط فارسی، به معیارهای علامت نقل قول فارسی (۳۷/۵ درصد)، کاربرد به‌جای هی (۲۸ درصد)، حرکت‌گذاری واژه‌ها با مصوت‌های کوتاه (۲۰ درصد)، کسره اضافه (۱۱/۴۲ درصد) و حرکت‌گذاری اسامی خارجی و لغات مهجور (۵/۴۲ درصد) کمترین توجه را نشان داده‌اند.

نشریات مورد بررسی از نظر پیروی از مصوبات فرهنگستان زبان و ادب فارسی در خصوص دستور خط فارسی در معیارهای شانزده‌گانه، عملکردهای متفاوتی داشته‌اند. در هر کدام از نشریات در برخی معیارها نقاط قوت و در برخی معیارها کاستی‌هایی دیده می‌شد. برای مثال، معیار رعایت رسم‌الخط قرآنی تنها در مورد دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی موضوعیت داشت و این نشریه تنها در سه مقاله خود این معیار را به‌درستی رعایت نکرده بود که با توجه به کاربرد فراوان آیات و ادعیه در این نشریه و احتمال بیشتر خطا، عملکرد خوبی داشته است. در مورد رعایت فاصله یک‌حرفی نیز نشریات عملکرد خوبی داشته‌اند. دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی، مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران،

دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران و فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات در خصوص رعایت این معیار کاملاً عملکرد خوبی داشته و امتیاز کامل پنجاه را دریافت کرده‌اند. سه نشریه دیگر مورد بررسی در این پژوهش، دقیقاً عملکرد یکسانی در این معیار داشته (امتیاز ۴۹/۵) و تنها موارد بسیار جزئی از تخطی از این معیار در آنها دیده شده که شاید بتوان آن را به مسائل حروف‌نگاری و خطای حروف‌نگار نسبت داد. این سه نشریه در این معیار تنها ۰/۵ امتیاز را از دست داده‌اند.

در معیار رعایت نیم‌فاصله، با توجه به دشواری حروف‌نگاری و همچنین عدم توافق در مورد کاربرد آن و البته رویکرد برخی پژوهشگران نسبت به نیم‌فاصله و تلقی از آن به‌عنوان امری غیرضروری، نشریات عملکردهای متفاوتی داشته‌اند. مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی ایران و دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران کاملاً به رعایت نیم‌فاصله پایبند بوده و امتیاز کامل پنجاه را دریافت داشته‌اند و در جایگاه اول قرار گرفته‌اند. فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات با مواردی بسیار جزئی از رعایت نکردن این معیار (امتیاز ۴۹/۵) در جایگاه دوم قرار دارد. دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی و تحقیقات دامپزشکی با عملکرد یکسان (امتیاز ۴۰/۵) رتبه سوم را در این معیار کسب کرده‌اند. نشریه محیط‌شناسی (امتیاز ۳۹) و مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران (امتیاز ۳۶) به ترتیب در رتبه‌های چهارم و پنجم جای گرفته‌اند.

معیار چهارم مورد بررسی در این پژوهش به حرکت‌گذاری برای اسامی خارجی و لغات مهجور و دارای تلفظ دشوار اختصاص یافته است. همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود توجه به این معیار در نشریات بسیار اندک بوده و حتی با اغماض می‌توان ادعا کرد که اساساً به اهمیت و لزوم رعایت آن توجهی نداشته‌اند. این معیار باید در همه نشریات مورد توجه قرار بگیرد و به کاربرد آن تشویق و ترغیب شود.

معیار پنجم در مورد نشانه نوشتاری «ة» است. این معیار تنها در دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی موضوعیت داشته. این نشانه برای حروف‌نگاری فارسی دردرساز است، چرا که باید در قلم‌های فارسی به‌درستی تعریف شود. در حال حاضر تنها با قلم‌های عربی

نمایش آن ممکن است و رعایت نکردن آن در نشریات فارسی را لزوماً نمی‌توان به عملکرد نشریات نسبت داد.

در مورد معیار پیوسته‌نویسی، عملکرد نشریات هفتگانه مناسب بوده است و تنها دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی و مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی ایران با اختلاف بسیار اندکی (امتیاز ۴۹/۵) در رتبه دوم رعایت این معیار قرار دارند. نشریات مورد بررسی، به جز مجله انجمن مهندسين برق و الكترونيك ايران كه عملکرد نسبتاً ضعیف‌تری در رعایت معیار جدانویسی داشته است، در رعایت این معیار دقت کافی داشته‌اند. طبق جدول ۲، دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی (امتیاز ۴۹/۵) در جایگاه دوم و مجله انجمن مهندسين برق و الكترونيك ايران (امتیاز ۴۲) در جایگاه بعدی قرار دارند.

معیار دیگری که در این پژوهش بررسی شده استفاده از کسره اضافه است. همان‌طور که قبلاً نیز گفته شد استفاده از کسره اضافه الزامی نیست. در کل، در نشریات مورد بررسی چندان از این امکان خط فارسی استفاده نشده است. اما در عین حال، مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی ایران (با امتیاز ۱۹) و دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی (امتیاز ۱۲) نسبت به دیگر نشریات از کسره اضافه بهره بیشتری برده‌اند. فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات (امتیاز ۵)، نشریه محیط‌شناسی (امتیاز ۳) و دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران (امتیاز ۱) در جایگاه بعدی رعایت این معیار قرار دارند. دو نشریه دیگر در هیچ کدام از مقالات خود از این امکان بهره نبرده‌اند. کاربرد کسره اضافه الزامی نیست اما در صورت تابع اضافات در جمله، به منظور آسان‌خوانی و درست‌خوانی متن استفاده از آن توصیه می‌شود.

معیار دیگر، معیار کاربرد کسره به جای هی است. در نشریات مورد بررسی، تنها نشریه محیط‌شناسی به‌طور کامل از «ه» استفاده کرده است (امتیاز ۴۹/۵). نشریات دیگر با اختلاف زیاد، به ترتیب دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی (امتیاز ۲۳)، مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی ایران (امتیاز ۹)، مجله انجمن مهندسين برق و الكترونيك ايران (امتیاز ۷/۵)، مجله تحقیقات دامپزشکی (امتیاز ۶)، و دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان

مرتعی و جنگلی ایران (امتیاز ۳) هستند که در رتبه‌های بعد قرار دارند. فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات اصلاً از «ة» در مقالات خود استفاده نکرده است.

نشریات مورد بررسی به جز مجله تحقیقات دامپزشکی (امتیاز ۲۸) و مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران (امتیاز ۳۱/۵) عملکرد نسبتاً مناسبی در استفاده از علامت همزه در واژه‌های دارای همزه داشته‌اند. مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی ایران و فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات از این معیار امتیاز کامل ۵۰ را دریافت کرده‌اند. سه نشریه دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران (امتیاز ۴۹/۵)، محیط‌شناسی (امتیاز ۴۸/۵) و دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی (امتیاز ۴۶/۵) در جایگاه‌های دوم تا چهارم قرار دارند.

معیار دیگر دستور خط فارسی، معیار نگارش صحیح واژگان دارای همزه است. چهار نشریه دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران (امتیاز ۴۹/۵)، فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات (امتیاز ۴۹)، محیط‌شناسی (امتیاز ۴۸) و دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی (امتیاز ۴۵/۵) به ترتیب بهترین عملکرد را داشته‌اند اما سه نشریه دیگر به نسبت امتیاز کمتری را از این معیار دریافت کرده‌اند. همان‌طور که در جدول ۲ قابل مشاهده است مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران (۳۴ امتیاز)، مجله تحقیقات دامپزشکی (امتیاز ۳۰/۵) و مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران (امتیاز ۲۸/۵) به ترتیب رتبه‌های ۵ تا ۷ را به خود اختصاص داده‌اند.

معیار دیگر مورد بررسی در پژوهش پیش رو، معیار استفاده از علامت تنوین است. استفاده از علامت تنوین در واژه‌های تنوین‌دار الزامی است. با توجه به جدول ۲ واضح است که مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی ایران (امتیاز ۵۰)، محیط‌شناسی (امتیاز ۴۸)، دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی (امتیاز ۴۷/۵)، فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات (امتیاز ۴۷) عملکرد خوبی داشته‌اند. سه نشریه تحقیقات دامپزشکی (امتیاز ۴۲/۵)، دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران (امتیاز ۴۱) و مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران (امتیاز ۳۴) به استفاده از علامت تنوین کمتر

پایبند بوده‌اند.

معیار سیزدهم، معیار استفاده از علامت تشدید است. البته استفاده از علامت تشدید تنها در هم‌نگاشت‌ها به منظور ابهام‌زدایی ضروری است. با توجه به این نکته و همچنین با توجه به جدول ۲ می‌توان دید تنها نشریه‌ای که کمترین استفاده از علامت تشدید را داشته مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران است که تنها امتیاز نه را کسب کرده است. البته در نشریات مورد بررسی دیده شد که در بسیاری از موارد از علامت تشدید در موارد غیر ضروری استفاده شده و در عین حال در مورد هم‌نگاشت‌ها به کار نرفته است.

معیار دیگر، معیار استفاده از حرکت‌گذاری واژه‌ها با مصوت‌های کوتاه است که البته باز هم در نگارش هم‌نگاشت‌ها الزامی است. دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی از حرکت‌گذاری در هم‌نگاشت‌ها بیش از دیگر نشریات بهره برده است و با اختلاف زیاد (۳۴ امتیاز)، در این معیار پیشتاز است.

دو نشریه دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی و دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران تنها نشریاتی بودند که صورت‌های درست واژه‌های دارای صورت رایج نادرست را در تمامی مقالات خود به کار برده و امتیاز کامل پنجاه را کسب نموده‌اند. صورت‌های جزو/ جزء، مواجهه/ مواجه و گذاردن/ گزاردن صورت‌هایی‌اند که در متن مقالات نشریات به درستی به کار نرفته‌اند.

طبق جدول ۲، مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی ایران، محیط‌شناسی و مجله تحقیقات دامپزشکی تنها نشریاتی‌اند که به استفاده از علامت « » در تمام مقالات خود توجه داشته‌اند. دو نشریه محیط‌شناسی و مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران (امتیاز ۱۲-) جایگاه بعدی را دارند. در دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی نیز موارد اندکی از تخطی از این معیار و استفاده از علامت " " به جای « » دیده شد. فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات (امتیاز ۳۳-) نیز به نسبت عملکرد ضعیف‌تری داشته است.

طبق جدول ۲، نشریات مورد بررسی به ترتیب در معیارهای پیوسته‌نویسی (۹۹/۷۱ درصد)، فاصله یک‌حرفی (۹۹/۵۷ درصد)، جدانویسی و نگارش صحیح واژه‌ها (۹۷/۵۷

درصد) بهترین عملکرد را داشته‌اند و در مجموع، در معیارهای حرکت‌گذاری اسامی خارجی و لغات مهجور (۵/۴۲ درصد)، کسره اضافه (۱۱/۴۲ درصد) و حرکت‌گذاری واژه‌ها با مصوت‌های کوتاه (۲۰ درصد) ضعیف‌ترین عملکرد را داشته‌اند. از مجموع هفت نشریه برتر حوزه‌های هفتگانه موضوعی، برترین نشریه از لحاظ تبعیت از مصوبات فرهنگستان زبان و ادب فارسی، دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی (امتیاز ۴۷۴/۵) از حوزه هنر و معماری است. رتبه‌های دیگر را به ترتیب مجله روان‌پزشکی و روان‌شناسی بالینی ایران (امتیاز ۴۵۶) از حوزه علوم پزشکی، محیط‌شناسی (امتیاز ۴۵۵) از حوزه علوم پایه، دوفصلنامه تحقیقات ژنتیک و اصلاح گیاهان مرتعی و جنگلی ایران (امتیاز ۴۲۶) از حوزه علوم کشاورزی، فصلنامه مدیریت فناوری اطلاعات (امتیاز ۴۱۶/۵) از حوزه علوم انسانی، مجله تحقیقات دامپزشکی (امتیاز ۳۶۹) از حوزه علوم دامپزشکی و بالاخره مجله انجمن مهندسين برق و الکترونیک ایران (امتیاز ۳۳۰) از حوزه فنی و مهندسی کسب کرده‌اند.

۷. پیشنهادها

با توجه به یافته‌های پژوهش توصیه می‌شود که ویراستاران نشریات با مراجعه به مصوبات فرهنگستان در حوزه خط فارسی، به تصحیح متن مقالات پردازند. علاوه بر این به نظر می‌رسد که در راستای حفظ و صیانت خط فارسی در نشریات فارسی‌زبان، باید در صفحات راهنمای نگارش مقاله، شیوه‌نامه‌ای کوتاه در خصوص نگارش مقالات براساس دستور خط فارسی گذارده شود و یا دست‌کم به پژوهشگران توصیه شود که مقالات خود را براساس دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان به نگارش درآورند. نشریات باید برای چاپ مقالاتی که از این دستور تخطی می‌کنند محدودیت قائل شوند. باید دانست برای مثال همان‌قدر که توجه به رعایت قواعد ارجاع‌دهی و نگارش در قالب مورد نظر نشریه ضروری است، به همان اندازه نیز باید به رعایت دستور خط فارسی توجه شود.

با توجه به وضعیت نشریات در پایبندی به معیارهای شانزده‌گانه مورد بررسی در پژوهش حاضر، توصیه می‌گردد که هنگام نگارش به فارسی به نکات زیر توجه شود:

۱. در بین کلمات درون جمله از فاصله یک حرفی و در بین اجزاء کلمه از نیم فاصله استفاده شود.
۲. در نگارش اسامی خارجی، واژه‌های دشوار و هم‌نگاشت‌ها از حرکت‌گذاری برای درست‌خوانی استفاده شود. در عین حال از حرکت‌گذاری غیرضروری نیز اجتناب گردد.
۳. در تتابع اضافات در برخی از مضاف‌ها از کسره اضافه استفاده شود تا خواندن متن آسان‌تر باشد.
۴. رعایت کامل مصوبات فرهنگستان در جدانویسی و پیوسته‌نویسی ضروری است.
۵. از «ۀ» برای بیان حالت اضافی در واژه‌های مختوم به های ناملفوظ استفاده شود.
۶. برای آگاهی از موارد کاربرد نشانه همزه و شیوه‌های نگارش آن به دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی مراجعه شود.
۷. در واژه‌های تنوین‌دار حتماً از علائم تنوین استفاده شود.
۸. در هم‌نگاشت‌ها و به‌منظور جلوگیری از ابهام حتماً از علامت تشدید استفاده گردد.
۹. برای نگارش واژه‌های دارای چند صورت نگارشی به دستور خط فارسی فرهنگستان زبان و ادب فارسی و همچنین کتاب غلط‌نویسیم: فرهنگ دشواری‌های زبان فارسی مراجعه شود.
۱۰. برای نقل قول مستقیم و برجسته‌نمایی واژه‌ها، از علامت « » استفاده شود و از به کار بردن علامت " " اجتناب گردد.

۸. توصیه به فرهنگستان زبان و ادب فارسی

به فرهنگستان زبان و ادب فارسی به‌عنوان نهاد رسمی و دولتی متولی حفظ و پاسداشت زبان فارسی توصیه می‌شود با ارتباط با نهادهای مرتبط مانند وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری و پایگاه استنادی علوم جهان اسلام و مخصوصاً کارگروه تعیین اعتبار نشریات وزارت علوم، سیاست‌گذاری‌هایی کنند تا با اعمال

آن، نشریات معتبر فارسی زبان ملزم به پایبندی به مصوبات آن نهاد شوند و پایبندی به مصوبات فرهنگستان در خصوص خط و زبان فارسی به عنوان یکی از معیارهای تعیین اعتبار نشریات در نظر گرفته شود. بدین ترتیب نه تنها مصوبات فرهنگستان ضمانت اجرایی شدن در نشریات علمی کشور را به دست می آورد بلکه زمینه یکسان سازی در حوزه خط و زبان فارسی در آثار علمی بیشتر فراهم می آید و در نتیجه گام دیگری در جهت تبدیل خط و زبان فارسی به زبان علم برداشته می شود. لازم به ذکر است که یکسان سازی متون علمی از لحاظ خط و همچنین واژه‌گزینی تأثیر بسزایی در ذخیره و بازیابی مدارک علمی دارد. بنابراین رعایت مصوبات فرهنگستان زبان و ادب فارسی به بازیابی بیشتر آثار علمی فارسی در فضای مجازی می انجامد و در نتیجه، به تبادل اطلاعات علمی بین پژوهشگران در فضای مجازی کمک شایانی می شود.

منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۷۵)، «چند پیشنهاد دیگر برای اصلاح خط فارسی سرهم نویسی و جدانویسی»، نگاه نو، ش ۲۸، صص ۱۰۱-۱۱۷؛
- اسلامی، محرم (۱۳۸۱)، «دشواری‌های پردازش رایانه‌ای خط فارسی»، نشر دانش، ۱۹(۳)، صص ۲۸-۳۲؛
- _____ (۱۳۸۶)، «خط فارسی و رسانه‌های گروهی»، دوفصلنامه پردازش علائم و داده‌ها، ۸(۲)، صص ۹۳-۹۸؛
- برنجیان، شاپوررضا (۱۳۹۰)، ریشه‌یاب ماضی و مضارع از مصدر افعال ناگذر در زبان فارسی، نوید شیراز، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، شیراز؛
- شقاقی، ویدا (۱۳۸۶)، مبانی صرف، سمت، تهران؛
- صفرمقدم، احمد (۱۳۸۶)، «فاصله‌گذاری در خط فارسی»، نامه فرهنگستان، ۹(۴)، صص ۱۲۳-۱۳۷؛
- فرهنگستان زبان و ادب فارسی (۱۳۸۹)، دستور خط فارسی، چ ۹، نشر آثار (فرهنگستان زبان و ادب فارسی)، تهران؛
- گل‌تاجی، مرضیه و برزگر، سعیده (۱۳۸۹)، «بررسی مشکلات ریخت‌شناسی زبان فارسی در سه پایگاه

اطلاعاتی مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران و جهاد دانشگاهی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، س ۱۳(۲)، صص ۱۹۱-۲۱۴؛
محقق‌زاده، محمدصادق و زارعیان، کاظم (۱۳۸۳). «ارائه راه حل برای برخی مسائل اتوماسیون و نگارش فارسی»، فصلنامه اطلاع‌رسانی، س ۱۹ (۳ و ۴)، صص ۱-۱۰؛
معصومی همدانی، حسین (۱۳۸۱)، «خط فارسی و رایانه»، نشر دانش، س ۱۹(۲)، صص ۲-۶؛
نجفی، ابوالحسن (۱۳۸۷)، غلط ننویسیم: فرهنگ دشواری‌های زبان فارسی، چ ۱۴، مرکز نشر دانشگاهی، تهران؛
یاحقی، محمدجعفر و ناصح، محمد مهدی (۱۳۹۲)، راهنمای نگارش و ویرایش، به‌نشر، مشهد؛

FALAHATI QADIMI FUMANI, M. R. (2009), *Proposing a Model of Automatic Key Phrase Indexing for a Specific Type of Persian Scientific Articles Based on a Linguistically Enriched Statistical Approach*. Unpublished doctoral dissertation, University of Mysore, Karnataka, India.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی